

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№3/2025

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2025

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Аасланд Е.	философия докторы (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Каранфил Г.	философия докторы (PhD), профессор, Комрат мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Олдфилд А.	Философия докторы (PhD), профессор, Каролина Университеті Каролина, АҚШ
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 26.09.2025 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Аасланд Е.	доктор философии (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Каранфил Г.	доктор философии (PhD), профессор, Комратский государственный университет, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курысжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Олдфилд А.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Каролины Каролина, США
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 26.09.2025 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Aasland E.	
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Karanfil G.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Komrat Devlet Univerditesi, Kishinev, Moldova
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhn L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Oldfield A.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Coastal Carolina University Carolina, USA
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
Senmez O.F.	(PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 26.09.2025 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS

АМИРОВА А.Б., БЕЙСЕНБАЙ А.Б., ШЫРЫН Х.	Қазақ, ағылшын тілдеріндегі «халық» ұғымының мақал-мәтелдердегі көрінісі	7
КАСПИХАН Б.К., СӘРСЕНБАЙ Ж.А., ИГИЛИКОВА С.И.	Тоныкөк ескерткішінің графикалық және орфографиялық ерекшеліктері	19
КОПБАЕВА Ж.Т., АБДИРАСИЛОВА Г.Қ., БЕКЕНОВА Г.Ш.	Түркі ескерткіштері тіліндегі есімдіктер мен қазіргі түркі тілдеріндегі параллельдер: көне жұрнақтар негізінде	31
ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш., ӘЛІМБЕК Г.	Әлихан Бөкейхан еңбектеріндегі мақал-мәтел қолданысы	43
МЫРЗАБАЕВА Б.Д., АЛКЕБАЕВА Д.А., БАЕШОВА Б.Ш.	Қазіргі тіл біліміндегі «тіл» және «сөз» ұғымдарының арақатынасы, сөздің прагматикалық мәні	64
НУСУПОВА А.Ж., ТОҚТЫБАЕВА Ж., ҚҰРМАНБЕКОВА З.Р.	Қазақ тіліндегі гибрид сөздер: жасалуы және қолданысы	78
ӨМІРБЕКОВА Ж.Қ.	Этномәдени компоненттің тіл мен мәдениет сабақтастығындағы орны	88
РАМАЗАНОВ Т.Б., СОЛТАНБЕКОВА А.Ә., ШОРТАНБАЕВ Ш.А.	Мектеп оқулықтары терминдерінің тілдік ерекшелігі («Құқық негіздері» пәні мысалында)	99

ӘДЕБИЕТТАНУ / ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ / LITERATURE STUDIES

АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә.	Есенғали Раушановтың «1932 жыл. Қазақстан» өлеңінде аштық зұлматының бейнеленуі	117
AMANKULOVA L.A., ZHAI LGASBAYEVA K.B.	Manifestations of national mentality in contemporary kazakh poetry	126
BAILIYEVA U.B., DADEBAEV ZH., DAUTOVA B.D.	The degree of equivalence in translating the concept of “qairat” (willpower) in A. Kunanbayev’s works	134
БАЙТУРИНА У.К., ШОМАНОВА Г.К.	Американский текст Ф. Достоевского. Идея и сюжет как открытия реализма	147

КЕМЕҢГЕР Қ.Р., ЖҰМАҒҰЛ С.Б.	Мағжан Жұмабайұлының «Ертегі» поэмасы: тарихи және көркемдік шындық	155
ҚАБЫЛОВ Ә.Д., ҚАМАРОВА Н.С., ШОҚАЙ М.Т.	Әбіш Кекілбайұлы – публицист	164
МӘДІБАЕВА Қ.Қ., МАҒАЗБЕКОВ Н.Ж., РАХМАНОВА Н.М.	Абайдың ақындық кітапханасы: ортағасырлық түркі поэзиясы дәстүрі	177
ТОҚТАР Г.М.	Тәуелсіздік идеясы алаш қаламгерлерінің басым бағыты	187

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ /
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ /
METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

BAZARBЕКОВА D.M., ADILOVA ZH.K., SAMSENOVA G.S.	Application of precedent texts in russian language lessons	198
BEISENBAYEVA L.ZH.	Assessing students' oral proficiency in cooperative learning (cefr framework)	209
КҮЗЕМБЕКОВА Ж.Ж., ДЕМЕСИНОВА Ж.О.	Айтылым субтестілерінің құрылымы мен бағалау жүйесі	217

Қ.Р. КЕМЕҢГЕР¹ *С.Б. ЖҰМАҒҰЛ²

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан^{1,2}
(e-mail: kkemenger@mail.ru¹, sagymbai.zhumagul@mail.ru²)

*МАҒЖАН ЖҰМАБАЙҰЛЫНЫҢ «ЕРТЕГІ» ПОЭМАСЫ: ТАРИХИ ЖӘНЕ КӨРКЕМДІК ШЫНДЫҚ

Аңдатпа. Мақалада қазақтың көрнекті ақыны Мағжан Жұмабайұлының поэма жанрындағы көркем мұрасы талданып, осы жанрдағы тұңғыш шығармасы – «Ертегі» туындысының зерттелуі, жазылу тарихы, жариялануы қарастырылады. Шығармадағы фольклорлық дәстүр, тарихи және көркемдік шындық мәселесі талданады. Фольклор кейіпкері – жезтырнақтың шығарма сюжетіндегі бейнесі айқындалады. Поэмада жезтырнақпен қатар дию, пері, жын, албасты секілді фольклорлық кейіпкерлердің суреттелуі көрсетіледі. Қазақ ұлттық жазба әдебиетіндегі поэма жанрын көркемдік асқақ биікке көтерген «Ертегі» туындысының идеясы интегративтілік фольклортану аспектісінде айшықталатыны талданады. Зерттеу нәтижесінде тарихи тұлға – Сыздық сұлтан бейнесін сомдаудағы автордың көздеген мақсаты пайымдалады. Жезтырнақ – қазақ жұртына зұлмат әкелетін, ел болуына қауіп төндіретін дұшпанның жинақталған образы ретінде берілгені көрсетілсе, Сыздық – өмірлік биік мақсатынан, ата-баба аманатынан, әке жолынан қайтпайтын асқан қайсарлықтың, ержүрек мінездің, өр намыстың, асқақ рухтың бейнесі ретінде көрсетілу сипаты ашылады.

Түйін сөздер: Мағжан Жұмабайұлы мұрасы, поэма жанры, «Ертегі» поэмасы, фольклорлық интегративтілік, шығарма идеясы, тарихи және көркемдік шындық.

Кіріспе. Алаш ақыны Мағжан Жұмабайұлының көркемдік-эстетикалық қуаты биік, тақырыптық-жанрлық ауқымы кең, идеялық тереңдігі елдік мүддемен, ұлттық санамен астасқан асқақ рухты мұрасын зерделегенде күрделі тарихи кезеңнің тынысын, ақынды қоршаған ортаның шындығын, онымен қатар жүрген замандастарының өмірін, бірге оқыған достарының тағдырын танимыз. Соның бәрі белгілі бір туындысының жазылуына себеп болғанын аңғарамыз. Мағжан тағдырын зерттеген ғалымдардың еңбегіне сүйеніп, өмірін бірнеше кезеңге бөліп қарастыра аламыз: туған ауылы Сарытомар (1893-1906) [1], Қызылжар (1906-1910) [2], Уфа (1910-1912) [3], Омбы (1913-1918), Омбы-Қызылжар (1919-1922), Ташкент (1922-1923) [4], Мәскеу (1924-1926) [5], Бурабай-Қызылжар (1927-1928), қуғын-сүргін (1929-1936), Қызылжар-Алматы (1936-1938) [6].

Ақын шығармаларында тарихи тұлғаны көркем бейнеге, тарихи оқиғаны көркем шындыққа айналдырғанда фольклор туындыларында бар көркемдік тәсіл үлгілерін сәтті пайдаланған. Әсіресе поэмаларында фольклорлық сюжет, жанр, бейнелеу формаларын молынан келтіргенін көреміз. Қазақ әдебиеттану ғылымында М.Жұмабайұлы шығармаларындағы фольклорлық дәстүр мәселесі біршама зерттелген [7]. Сондай-ақ бүгінгі әдебиеттануда М.Жұмабайұлы шығармашылығы ағылшын тілінде талданып, шетелдік рейтингісі жоғары журналдарда зерттелуде [8]. Біздің бұл мақаламызда ақын

* Мақала ҚР ҒЖБМ Ғылым комитеті қаржыландыратын «BR28713085 – XX-XXI ғасырлардың алғашқы ширегіндегі зияткерлік тарихты қазақ тарихшылары мен әдебиетшілерінің еңбектері арқылы кешенді пәнаралық зерттеу» бағдарламасы аясында әзірленді.

поэмалары хронологиялық жазылу тарихына, орнына байланысты жүйеленіп, олардағы тарихи-әлеуметтік мәселенің көркем идеясы фольклорлық интегративтілік аясында зерделенеді.

Поэма жазуды М.Жұмабайұлы 1920 жылы Қызылжарда бастап, Ташкентте, Мәскеуде жалғастырған, соңғы туындыларын елге оралған кезде жазған. «Ертегі» (1920), «Қорқыт» (1922), «Қойлыбайдың қобызы» (1923), «Оқжетпестің қиясында» (1923), «Батыр Баян» (1923), «Жүсіп хан» (Шын ертек) (1924), «Қаныш бай қиссасы» (1926), «Өтірік ертек» (1926), «Тоқсанның тобы» (1927), «Толғау» (1927) сынды он поэманың барлығында фольклор ықпалы, сюжеті, көркемдік сипаты, бейнелері айқын көрінеді.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақалада Мағжан Жұмабайұлының «Ертегі» поэмасын талдауда сипаттамалы, салыстырмалы, тарихи-генетикалық, мифопоэтикалық және интертекстуалдық әдістер қолданылды. Сипаттамалы әдіс поэманың жазылу тарихы мен идеялық бағытын айқындауға, салыстырмалы талдау фольклордағы жезтырнақ, дию, жын, албасты бейнелерін шығармадағы көркем образдармен салыстыруға мүмкіндік берді. Тарихи-генетикалық әдіс Сыздық сұлтан бейнесінің тарихи шындықпен байланысын ашуға бағытталды. Мифопоэтикалық және интертекстуалдық талдау поэмада дәстүрлі фольклорлық элементтерді жаңаша игеру мен қазақ әдебиетіндегі көркемдік ізденістерін анықтауға негіз болды.

Талқылау мен бақылау. Ақындық шабыты толысқан, шығармашылық қабілеті көркемдік биікке жетіп кемелденген кезде ойын лирикалық өлеңмен ғана емес, күрделі, көлемді жанрда жеткізуді тілеген Мағжан 1920 жылдан кейін поэма жазады. Осы жылы ақын ақылға бой алдыртамын, айтқанына тоқтаймын, енді ессіз жүректің ырқымен кетпеймін деп шабытты өлеңдер жазды. 1920 жылы Мағжан жиырма жеті жасқа толды. Бұл уақытқа дейін оның өмірінде қуаныш та, қайғы да, жетістік те, реніш те орын алды. Ақын білім қуып шалғай елге аттанды, туған жерін тастап, ата-ананың айтқанына тоқтамай елінен безіп кетті. Білім іздеді, қызық қуды, ғашық болды, сүйді, күйді, үйленді, перзент көрді. Сол сағынышпен көрген перзентінен айырылып, өмір сүргісі келмеді. Өлімге мені де ал, мені де әлдиіле деп жалбарынды. Осындай жеке басындағы трагедиясы мен тұрмыстық қайшылықтар, қоғам өміріндегі үлкен өзгерістер өмірін өлеңге айналдырған, қоршаған әлемді поэзия тілімен көркем суреттеген Мағжанға жаңа шабыт, жаңа толғаныс сыйлады. Ақынға поэма жазуға көңіл күйзелісі, тағдырын өзгерткен жеке басындағы түрлі жағдай әсер етті. Сонымен қатар елдегі күрт өзгерген саяси-әлеуметтік жағдай, ұлт тағдырының болашағы қалай болады деген бұлыңғыр сұрақтар, қазақ жұрты ел бола ала ма деген толғаныс та ақынға поэма жанрында қалам тербеуге жетеледі.

«Тірілдім» өлеңінде «Жиырма жеті жыл жүрекке берілдім» [9, 231]. деп жазса, поэмаға бергісіз философиялық мағынасы терең «Жан сөзінде» жиырма жеті жасқа бір ай қалғанда қайта-қайта ақылға тоқтайтынына, осы кезге дейін өмірінде жасаған барлық табысы да, жеңілісі де, қуанышы мен қайғысы да жүректің ырқымен болды деп ақтарылды:

Ақтамадың, алдадың, енді білем,

Енді бір ай – жиырма жеті жасқа келем.

Отыз, қырық, қартайм, сөнем, өлем...

Еліме есебімді не деп берем? [9, 224].

Қазақ елі, маған кінә артпа, бар айыпты жүрегіме тақ деп ақталды. Аталған өлеңінде ақын «Еліме есебімді не деп берем?» деген философиялық сұрақ қояды. Кез келген саналы адамды толғандыратын бұл сауал Мағжандай зор талант иесін де тебіренгітті. Тура осы кезден кейін ақын поэма жанрын жазуға әсер еткен сыртқы жағдайды да ескергіміз келеді. Мағжан жиырма жеті жасқа толған 1920 жылы Қазақ елі Ресей құрамында атономиялы республикаға айналды. Қазақ Автономиялы Советтік Республикасы Алашорда кезеңінде армандаған елдік құрылым, өз алдына билігі бар мемлекет бола алмаса да, алаш баласына үміт сыйлады. Алайда келер күннің қандай сыбаға бұйыратынын Мағжан түсінбеді. Елді тапқа бөлген ұрандарды көтерген большевик билігін жақтырмаса да, оны амалсыз мойындады. Алаш көсемдерінің бір бөлігі жаңа биліктің жағына өтіп, қазақтың

мүддесін қорғайтын елдік істерге кірісіп кетті. Мағжан да осыдан кейін аға буын алаш ардақтыларының ізін жалғап, ағартушылық сипатта еңбек етті. «Педагогика» еңбегін жазуға бел байлады. Осы кезде ақын поэма сынды көлемді, күрделі жанрда шығарма жазуды да қолға алды.

Ақынның поэма жанрында жазған тұңғыш шығармасы – «Ертегі» [10, 19-29]. Поэманың жазылған уақыты жайында Ш.Елеукуеновтың «Мағжан» атты зерттеуінде мынадай дерек ұсынылған: «Қызылжарда 1920 жылы мұғалімдердің советтік курсы ұйымдастырылды. Оған әдебиет пен педагогика курсынан сабақ беруге Мағжан Жұмабаев шақырылды. Бірақ көп ұзамай «Ертегі» поэмасын оқығаны үшін Кенесары мен Сыздықты дәріптедің деп Мағжанды оқытушылықтан босатады» [11, 43].

Поэма тақырыбын автор ертегі деп қоюының астарында терең мағына бар деп санаймыз. Бұл шығарма айбарлы Абылай ханның ұрпағы, қазақ халқының соңғы ханы Кенесары Қасымұлының баласы Сыздық сұлтанға арналды. Мағжанды Сыздық сұлтан тағдыры неге қызықтырды, ол осы тақырыпқа неге көлемді шығармасын – тұңғыш поэмасын арнады деген сұрақты қойсақ, алдымен, ол – қазақты біртұтас ел ғып санаған, хан мен биге, жалшы мен кедейге бөлмеген азаматтық ұстанымдағы қайраткер ақын болды. Ақынның сан ғасырлық тарихта жасаған баһадүр бабаларының ерлік ісі, даңқты жолы туралы жазған өлеңдері бұл пікірімізге айғақ бола алады. Кеңес билігі орнай бастаған кезде бұрынғы орныққан ішкі құндылықтарын ақын бірден өзгерте алмады. Олай жасайтын болса, ата-баба жолына сатқындық жасап, аруағын қорлайтындай сезінетін еді. Ұраншыл жаңа үкімет, әсіресе қазақтың өз ішінен шыққан шолақ белсенділер бұрынғы даңқты бабалардың еңбегін қорлауға, есімін жоққа шығаруға барып жатты. Қарын қамын тілеген, заманға қарай амалын жасаған ондай таяз белсенділерге үлгі болатын, намысты бәрінен биік ұстайтын романтикалық бейне санасы ояу қазақ баласына керек болды. Сыздық сұлтан бейнесі – сондай мақсаттан туған романтикалық кейіпкер [12].

Өмірде өткен Сыздық сұлтанның ерлігі жайында, ата-баба жолына адал күресі туралы аңыз әңгімелер Мағжанға жақсы таныс болды. Ақын туып өскен Солтүстік өңірде Абылай хандық құрды, Кенесары хан өмірге келді. Бірақ Кене хан баласы Сыздық сұлтанның тағдыры Оңтүстікте өтті. Абылай хан, Қасым сұлтан, Кенесары ханның жолына адал Сыздық сұлтанның бейнесі Мағжан үшін қайтпас қайсарлықтың, ерен ерліктің, ұлт үшін жанын беруге даяр батырлықтың, сол қасиетті жолда құрбан болудың символындай қабылданды. Мағжан өзі де Алаш жолына адал ақын екенін, жанын ұлтқа риясыз қиятынын жүректен шыққан отты өлеңдерімен дәлелдеді. Сондықтан ақынға Сыздық сұлтан бейнесі зор шабыт сыйлады. Алайда бұл тақырыпты Кеңес билігі орнап жатқан кезде асқақ көрсетуге мүмкіндігі болмады. Сыздық сұлтан саналы ғұмырында отаршыл Патша билігімен шайқасып өтті. Патшалық отарлаудың Кеңес тұсында аты өзгерсе де, мағынасы сақталып қалатынын түсінген ақын шығармасын ертегі деп атады. Ертегі – фольклорлық жанр. Онда болған оқиға, кейіпкерлер ойдан шығарылған. Ертегіде халық қиялы көрініп, асыл арманы суреттеледі. Мағжан бұл жайды жақсы білді. Және ең басты жағдай – ертегіде бас кейіпкер үнемі мұратына жетеді. Қай ертегі де жақсылықпен, ізгіліктің зұлымдықты, жақсылықтың жамандықты жеңуімен аяқталады. Себебі халықтың арманы жаман, қараңғы бола алмайды. Мағжанның кейіпкері Сыздық сұлтан – халықтың аяулы арманындағы асыл бейне, ертегідегідей кейіпкер. Ақын поэмасын «Ертегі» деп жұмбақтамай, «Сыздық сұлтан» деп жазуына да болар еді. Алайда елде орнай бастаған саяси-әлеуметтік жағдай, таптық тұрғыдан хан мен сұлтанның есімін жоққа шығаратын ұрандар ақынға сақтық жасауға, амал етуге, ойын жұмбақтап жеткізуге себеп болды деуімізге негіз бар.

Академик С.Қасқабасов ертегі жанырының табиғатын, өзіне тән сипатын былай тұжырымдайды: «Ертегі жанры – аңыздық прозаның дамыған, көркемделген түрі, яғни көркем проза. Оның мақсаты – тыңдаушыға ғибрат беру ғана емес, сонымен бірге эстетикалық ләззат беру. Басқаша айтқанда, ертегі жанрының функциясы кең, ол әрі тәрбиелік, әрі көркем-эстетикалық роль атқарады. Ертегінің бүкіл жанрлық ерекшеліктері

осы екі функциядан шығады. Сондықтан ертегілік функцияның ең басты мақсаты – сюжетті барынша ғажайыпты етіп, көркемдеп, әрлеп баяндау. Демек ертегі шындыққа бағытталмайды, қайта, керісінше, әсірелеуді міндет тұтады. Ал ертегіші әңгімесін өмірде шын болған деп тырыспайды» [13, 174].

Шындыққа бағытталмаған деген ертегіде баяндалатын оқиғада өмір шындығы жоқ демейміз. Ертегіні ойлап шығарған адам баласы және ол адамға арналған фольклор туындысы болғандықтан, ішінде өмірлік шындықтың суреттелетіні рас. Мағжан да осы мәселені тамаша түсінген. Шығармасын ертегі дегенінен бір сыншылар ондағы сюжет, оқиға ойдан шығарылды деп қабылдайды. Алайда санасы сергек, рухы ояу, қырағы оқырман ертегі кейіпкері неге Сыздық сұлтан болғандығы, поэма идеясы, автор айтқысы келген ой неде деген сауалдар жөнінде толғанады.

Фольклорлық ертегі жанрын Мағжан кейін бірнеше мәрте келесі поэмаларын жазуда тағы пайдаланды. 1924 жылы «Шын ертегі» («Жүсіп хан»), 1926 жылы «Өтірік ертегі» поэмаларын жазу кезінде осындай амалдарға тағы барды дей аламыз. «Шын ертегі» және «Өтірік ертегі» поэмаларымен салыстырғанда, «Ертегідегі» бас кейіпкер Мағжан туған ғасырда жасады, XX ғасыр басында өмірден озды. Оның аңызға айналған ерлігі алты алаштың баласына кең тарады. Сондықтан ақынға Сыздық сұлтан тағдыры жанына жақын, көкейін мазалаған тақырып болды.

Автор «Ертегі» поэмасын «Бүгін жаным өртке оранған жанға ұқсап», - деген жолмен бастайды. Бұл тармақта ақын өзінің жан дүниесін от орағандай күй кешіп отырғанынан байқатады. Ақынның жан әлемін отқа ораған, қолына қалам ұстатқан қандай күш деген сауалды қоятын болсақ, оның құпиясы – Сыздық сұлтандай өр рухты, намысшыл, бірбеткей, қайсар, аманатқа адал азаматтың Мағжан заманында да қажет екендігі. Қазақ азаматтары Сыздықтың қайтпас мінезінен гибрат алсын, оның жарқын тұлғасын үлгі санасын деген өнеге бар. Поэма басында Абылай немересі Кенесарыны аспанға өрлеп, заулап жанған өрт екен деп таныстырады да, ертеде өткен адамдардың барлығы да ер деп, өткен заманды армандайды. Кенесарының түн жағында орыс атты ел бар, сол ел Арқаға қол салған соң, ханның жүрегін шер басады. Хан Кене інісі Наурызбайды ертіп, атасының ала туын көтеріп, қазағын қорғамақ болып атқа мінеді. Орыс елін шауып, азаттық үшін күрес үстінде күн өткізіп, ел-жұрт іздеп Алатауға барады. Сол арада өз бауыры қырғыздың қолынан қаза табады. Поэманың алғашқы жеті шумағында айтылатын әңгіме осындай. Шығарманы мазмұнына қарай шартты түрде бірнеше бөлімге жіктесек, алғашқы жеті шумақты бірінші бөлімге жатқыза аламыз.

Бұл бөлімде Мағжан Кенесары хан өліміне қырғыз жұрты себеп болды деп айтады. Алайда автор қырғызды өз бауыры деп таныстырады. Бұл сөзден Кенесары хан өліміне жалғыз қырғыз ғана кінәлі емес екенін түсінеміз. Алаш қалам қайраткері Қ.Кемеңгерұлы «Қазақ тарихынан» атты еңбегінде Кенесары хан бастаған ұлт-азаттық көтеріліс жеңілуінің бас себебі мынада деп көрсетеді: «Кенесарының жеңілуінің бас себептері: 1) Ұлы жүз бен қырғыздың Ресейді тәуір көргендігі, ол кезде Ресей Қытайдан қорқып, екеуін де әлдилеп арбап, алдап ұстап тұрды. Өмір бойы Ресей бізді жарылқайды деп екеуі де Ресейді жақтады. 2) Кіші жүздің мойнына құлдық бұғалығы түсіп тыпырлауға шамасының келмегендігі; 3) Орта жүздің ала болғандығы һәм шаруасының күйзелгендігі. Кенесарының бас ақылдас адамдарының ішінде тыңшы болып, Кенесарының жайынан үкімет төрелеріне хабар жеткізіп тұрған, сондай тыңшылдықтың кеселінен арғынның Қаржас тобынан шыққан Кенесарыға ерген ағайынды: Тайжанды үкімет Қараөткелде атып, Сейтенді Тобыл жаққа айдады; 4) орыстың соғыс жөніндегі қару-жарағының һәм әскерлік ұйымының үстем болғандығы» [14, 24].

Кенесарыдай ардақты ерінен айырылған алты алаштың жүрегі дерт екен деп тебіренеді Мағжан. Хан Кене қаза тауып, Наурызбай батыр мерт болған соң, соңында қалған Сыздық сұлтан ержетеді. Жас жеткіншек әке жолын қуамын деп атқа қонады, алты алашты соңынан ертемің деп қайрат қылады. Алайда Сыздық соңынан алты алашты ермейді. Осыдан кейін батырдың жүрегін шер басады.

Алты алаштан алты адам да ермеген,
Алаш сорлы келешегін көрмеген.
Орыс алды, қимылдаған қазақ жоқ,
Қайран Сыздық құса болды шерменен [10, 124].

Поэмада оқиға желісі үшінші жақтан баяндалады. Автор болған оқиғаны, оған араласатын кейіпкерлерді сырттан суреттейді. Алайда кейде сол оқиғаға, кейіпкерге байланысты өзінің субъективті пікірін қосып, жеке көзқарасын білдіреді. Сыздық сұлтанның соңынан алты алаштың баласы ермеген соң, қазақ жерін орыс алғанын айтып, тарихтағы осы трагедиялы жағдайға қатысты Мағжан өзі де тебіренетінеді. Әке жолын жалғастыра алмай, алты алаштың баласын атқа қондыра алмай құса болған Сыздықтың жан дүниесіндегі қиналысты жеткізу үшін ақын «қайран» деген сөзді қоданады. Бұдан автордың Сыздықты аяғаны, жақтағаны, оған жәрдемдескісі келгенін байқаймыз.

Нәтижелер. Поэманың қысқаша мазмұны төмендегідей. Елдің қолдауын көрмеген Сыздық үйде жатып өлгенше, жортып қаза боламын деп бетпақ даланы кезіп кетеді. Бетпақ дала төсінде жалғыз қалған Сыздық түнге кезігіп, тынығуға аттан түседі. Сол арада қалың қопа бойында шақпақ жағып, от тұтатып отырады. Бір мезгілде алдындағы көп қамыс сылдыр-сылдыр етеді де, жат дыбыс естіледі. Түн ішінен батырға қырлы мұрынды, қырмызы ерінді, ай мен күндей сыланған, нұры шашылып бір келіншек шыға келеді. Батырдың алдына жайғасқан сұлу келіншек өзінің кім екенін айтпай, ұзын жеңінен қолын шығармай отырды. Келген бейтаныс келіншектің тегін адам емес екенін сезген Сыздық сынамаққа болып бір малтаны алдына тастайды. Келіншек ұзын жеңінен қолын шығармай малтаны алады. Осыдан кейін Сыздық кімге кездескенін түсінеді. Беліндегі садағын қолына алып, сұлу келіншекке кет деп қаһар төгеді. Сыздыққа кездескен жұмбақ келіншектің жүрісі де адамдікіндей болмайды. Ол былқ-сылқ етіп түрегеліп, аяғын баспай, жансыз жібек судыр-судыр еткендей қимылдайды. Шөл далада көп қамыстың қасында қалған Сыздық келіншектің кім болғанын түсінеді. Бұл келген жезтырнақ қой деп ұғады. Жеңінен қолын шығарса, жезтырнақ екенін біліп қалады деп ойлайды. Желден жүйрік қанішер жезтырнақ деген пері мен диюдың ойнас баласы, ол аңға да, құсқа да, адамға да оп-оңай айнала береді деп отырады. Сөйтеді де, оның не ойлағанын білу үшін сырымды сыртқа шығармай, бірден қумауым керек еді, ойынын көріп әурелеуім қажет еді деп күйінеді. Жезтырнақ түн ішінде қайтып келмес пе екен деп қамдана бастайды. Оттың басына бір қара тасты әкеп тастайды да, үстін қара қапталымен жауап қояды. Атын алысқа алып кетіп, соның астында тоңған қойшы баладай жасырынып бұғып отырады. Түннің бір мезгілінде жел көтеріліп, қамыс тербеле бастап, аяғы дауылға айналады. Сыздық от жаққан жерге жезтырнақ келе жатады. Бұл дыбысты естіген Сыздық қолына садағын алып, жезтырнақты күтіп отырады. «Маған қалай кәрленіп қарадың, қазір қаннен-қаперсіз ұйықтап жатырсың. Сенің тұқымыңның не қылғанын қалай ұмытамын. Кенесары әкемді, Абылай ағамды өлтірді. Сол үшін енді сенің көзіңді құртамын», - деп зар төгеді жезтырнақ.

Шығарманың осы тұсына дейін келгенде оқырман шытырман оқиғалы хикая оқып отырғандай әсер алады. Көркемдік қуаты күшті хикая оқиғасы өтетін кеңістік – қазақтың бетпақ даласы. Сол жерде түнде Сыздық пен жезтырнақ кездеседі. Сыздықтың тірі қалуын тілеп, жезтырнақтық батыр қолынан жазалануын қалайды. Барлығы қазақ фольклорындағы қиял-ғажайып ертегілерінде өтетін оқиғаға ұқсайды. Алайда жезтырнақ Сыздыққа әкесі Кенесары мен бабасы Абылайды есіне салады. Және олар жезтырнақтың ата жауы, біреуі әкесін, бірі ағасын өлтіргенін айтады. Осы әңгімеден фольклорлық кейіпкер жезтырнақ – жинақталған дұшпан бейнесі екенін түсінеміз. Абылай хан не үшін күрескенін, кіммен соғысқанын, Кенесары хан атқа неге қонғанын, қалай қаза болғанын саналы оқырман жақсы біледі. Жезтырнақ бейнесі астарында қазақтың жеріне көз алартқан, елдігін жоймақ болған сырт жауын қабылдаймыз. Абылай дәуірінде қалмақ, қытай, орыспен жүргізілген елдік күреті түсінсек, Кенесары кезінде бұл дұшпан бейнесі орыстың Патша билігі екенін ұғамыз.

Академик С.Қасқабасов қазақ фольклорында ғана кездесетін жезтырнақ бейнесінің анықтамасын былай береді: «Жезтырнақ туралы хикаялардың негізгі сюжеті мынау: аңшы-мерген, я болмаса жолаушы батыр кешке таман қосына келіп, ас пісіріп отырғанда, қасына шолпысын сылдыратып әдемі келіншек келеді. Жігіт оған тамақ ұсынады, ал әйел тамақты қолының ұшын жасырып алады. Тамақ ішіп болған соң келіншек жайына кетеді. Енді мергенге «осы жезтырнақ емес пе екен?» - деген ой келеді де, ол сақтанада бастайды, өзінің орнына бөренені ұйықтап жатқан адам ұқсатып орап қояды да, өзі басқа жақта аңдып отырады. Біраз уақыт өткен соң баяғы әйел ұрланып келіп, бөренені адам екен деп қапсыра құшақтап, тырнағымен қарс айырады. Осы сәтте аңдып тұрған мерген мылтығын басып қалады» [15, 118]. Ғалым анықтамасын көрсеткен жезтырнақ пен М.Жұмабайұлының «Ертегі» поэмасындағы бейне арасында айырмашылық жоқ деуге болады.

Поэмада жезтырнақпен қатар дию, пері, жын, албасты секілді фольклорлық кейіпкерлердің аты аталады. Жезтырнақтың келе жатқандағы кейпін ақын былай суреттейді

Әр дыбысқа енді құлақ түрулі,
Көз тігілді, қолда садақ құрулы
Жезтырнақ қой келе жатқан кәрленіп,
Дию ашулы, пері жүріс, жын шулы [10, 25].

Ұйықтап жатқан Сыздықты қапыда өлтіремін деп келген жезтырнақ алданып қалады. Тырнағын тасқа қадаған сәтте Сыздық жүрегінен жебесін атып жібереді. Жезтырнақ бір оқтан азаптанып өлемін, тағы бір оқ атшы дейді де қопаға қарай жүріп кетеді. Екінші оғын атса, Құдай жезтырнаққа береді деп, Сыздық оны жасамайды. Бұл сөзден біз мерген көздеген дұшпанына бір оғын ғана кетіреді деген ойды түсінеміз. Осы тұста ақын намыс туралы пікір қалдырады. Қамыстың жезтырнаққа бас игенін намыссыздық деп жақтырмайды. Шығарманың бір тұсында «Сылдыр-сылдыр қамыс басты сылдырға, // Жел сүйсе оны, жан кіреді құрғырға», - деп желді жігітке, қамысты көңілшек қызға әдемі теңесе, енді сол қамыс жезтырнаққа жол ашқанын, алдында бас ұрғанын сынайды. Ақын бұл үзіндіде кейіптеу көркемдік тәсілін сәтті қолданады. Қамыс адам кейпінде суреттеледі. Ал оның жезтырнаққа бас июі, жағынуы намыссыздық деп қабылданады.

Жезтырнақ көзден таса болады, бас иген қамыс арасына кіріп кетеді. Жапанда жалғыз қалған Сыздықты тұңғыық ой басады:

Әлдеқайда, Қырда, Сырда алаш бар...
Мұнарлы тау, балдай бұлақ, ағаш бар...
Есіл елді, есіл жерді жат алды...
Ойлы ұлына бұл кең дүние болды тар [10, 27].

Қорытынды. Оқырман қайыра романтикалық жағдайдан бірден реалистік өмірге ауысқандай күй кешеді. Фольклорлық бейне қамыс арасында жоғалып кетті. Жалғыз қалған Сыздық туған алаш жұртын, мұнарлы тауын, байтақ жерін ойлайды. Шығарма желісі бойынша жезтырнақтан құтылған бас кейіпкер аман қалудың амалын жасап, адам баласына сай тірлігін істей беруі керек. Ол қорынышты үрейге кез қылған жезтырнақ мекендейтін жерден кетуге қамдану қажет еді. Алайда жезтырнақты жоқ қылған Сыздықтың көкейінде мұң бар. Ол қайран елін, есіл жерін есіне түсіреді. Сондықтан да кең дүние ой ойлаған перзентіне тар көрінеді. Сол жанды жеген ойлардың арасында айбынды Абылай бабасының кең ақылын еске түсіреді. Шын хан бола білген Абылай өлгеннен кейін қазақ даласы солды. Әкесі Кенесары да алаш деп у ішті, қазақ деп қан жұтты. Енді қазақтың баласының басына күн орнына түн орнады деп тебіренеді. Сол айбарлы хандардың ұрпағы Сыздық сұлтан жапан далада құм кезіп жүр. Ол Кенесары, Наурызбайдың жолын неге қумайды. Ерден туған ердің жолын қуамын деп Сыздық жапанда емес, жау қолында өлемін деп атқа қонады.

Поэма соңында автор түйін жасайды. Қорытынды төрт шумақта шығарманың негізгі идеясы ашылады. Оларда Сыздық та, жезтырнақ та айтылмайды. Сыздық пен жезтырнақтың бейнесі, арасындағы сюжет негізгі ойды ашуға пайдаланғандығын түсінеміз.

Мағжан қатарынан үш шумақта «Ерте, ерте, ерте, ерте – ерте екен», «Ерте күнде ешкі жүні бөрте екен» деген фольклор ертегілерінде қалыптасқан тұрақты тіркестерді қайталайды. Ақын бұрынғы өткен дәуірдегі ерлерді екпінді отқа теңеп, ерте заманда алаш – айбынды ел болғанын айтып, сол замандағы хандарынан, ерлерінен айырылған алты алаштың жүрегі дерт екен деп күңіренеді.

Шығармадағы жезтырнақ қазақ жұртына қасірет әкелетін, елдігіне қауіп төндіретін дұшпанның жинақталған образы болса, Сыздық – қайтпас қайсарлықтың, ерліктің, ата жолына адалдықтың, аманатына беріктіктің, өр намыстың, биік рухтың бейнесі, асқақ символы.

Әдебиеттер

1. Бес арыс (Естеліктер, эсселер және зертеу мақалалар) / Құраст. Д. Әшімханов. – Алматы: Жалын, 1992. – 544 б.
2. Елеукенов Ш. Мағжан: өмірі мен шығармашылығы. – Алматы: Санат, 1995. – 384 б.
3. Кәрібаева Б. Мағжан поэтикасы // Қазақ тілі мен әдебиеті. – 2000. – № 7. – 39-42 б., № 8. – 35-39 б., № 9. – 25-29 б., № 10. – 34-37 б.
4. Қанарбаева Б. Мағжан Жұмабаев поэзиясындағы фольклорлық дәстүр: Филология ғылымдарының канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайын. дис. авторефераты / 10.01.09, 10.01.02/ Қазақстан Респ. ұлттық ғылым академиясы. – Алматы: М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, 1994. – 24 б.;
5. Қанарбаева Б. Мағжан шығармаларының фольклорлық қырлары. – Алматы: Экономика, 1995. – 155 б.
6. Қанарбайқызы Б. Мағжанның мұралары және фольклор // Алматы ақшамы. – 1993. – 30 тамыз;
7. Майтанов Б. Мағжан Жұмабаев поэтикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2001. – 52 с.
8. Тілепов Е. Мағжан поэзиясындағы романтизм: филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайын. дис. автореф. /10.01.08/. – Алматы: Қазақ университеті, 1997. – 26 б.
9. Daurenbekova, L., Soltanayeva, Y., Adayeva, Y. The Effect of Teaching Based on Alash Figures in Translated Works on Human Values and Success // Journal of Social Studies Education Research. Open source preview, 2025, 16(2). DOI: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6503884049>.
10. Жұмабайұлы М. Шығармаларының академиялық жинағы. Үш томдық. 1-том / Томды құрастырып, баспаға дайындағандар: К. Матыжанов, Ж. Рақыш, Н. Сәрсек, Т. Әкімова. – Астана: Түркі Академиясы, 2023. – 688 б.
11. Елеукенов Ш. Мағжан (Өмірі мен шығармагерлігі). Оқу құралы. – Алматы: Санат, 1995. – 384 б.
12. Тілепов Е. Мағжан поэзиясындағы романтизм: филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайын. дис. автореф. /10.01.08/. – Алматы: Қазақ университеті, 1997. – 26 б.
13. Қасқабасов С. Таңдамалы. Т. 1. Қазақтың халық прозасы. Зерттеулер. – Астана: Фолиант, 2014. – 320 бет.
14. Кемеңгерұлы Қ. Қазақ тарихынан. – М.: Күншығыс, 1924. – 147 б.
15. Қасқабасов С. Жаназық. Әр жылғы зерттеулер. – Астана: Аударма, 2002. – 584 б.

К.Р. КЕМЕНГЕР, С.Б. ЖУМАГУЛ

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан

ПОЭМА МАГЖАНА ЖУМАБАЙУЛЫ «СКАЗКА»: ИСТОРИЧЕСКАЯ И ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПРАВДА

Аннотация. В статье исследуется художественное наследие выдающегося поэта Магжана Жумабайулы в жанре поэмы, рассматриваются изучение, история написания, публикация первого произведения в этом жанре – поэмы «Сказка». Анализируются проблема фольклорной традиции, исторической и художественной реальности в данном произведении. В сюжете произведения раскрывается образ фольклорного персонажа – жезтырнак. В поэме, наряду с жезтырнаком, отражено описание фольклорных персонажей, таких как див, пери, джин, албасты. Идея произведения «Сказка», развившего жанр поэмы в казахской национальной письменной литературе, раскрывается в аспекте интегративной фольклористики. В результате исследования отражена цель, преследуемая автором в определении образа исторической личности султана Сыздык. Показано, что Жезтырнак – это собирательный образ врага, который приносит казахскому народу зло, угрожает ему, Сыздык – это образ непоколебимой самоотверженности, отважного характера, гордости, возвышенного духа, который не отступает от жизненной цели, отцовского пути, заветов предков.

Ключевые слова: Наследие Магжана Жумабайулы, жанр поэмы, поэма «Сказка», фольклорная интегративность, идея произведения, историческая и художественная реальность.

K.R. KEMENGGER, S.B. ZHUMAGUL

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

MAGZHAN ZHUMABAYULY'S POEM «FAIRY TALE»: HISTORICAL AND ARTISTIC TRUTH

Annotation. The article explores the artistic legacy of the outstanding poet Magzhan Zhumabayuly in the genre of the poem, examines the study, history of writing, and publication of the first work in this genre, the poem "Fairy Tale." The article analyzes the problem of folklore tradition, historical and artistic truth in this work. The plot of the poem reveals the image of the folklore hero, the zheztynrak. In addition to the zheztynrak, the poem also features descriptions of folklore characters such as the diyu, the fairy, the demon, and the albas. The idea of the work "Fairy Tale", which elevated the genre of the poem in the Kazakh national written literature, is revealed in the aspect of integrative folklore studies. As a result of the research, the author's goal in defining the image of the historical figure Sizdyk Sultan is reflected. If it is shown that Zheztynrak is a collective image of an enemy who brings evil and threatens the Kazakh people, then Sizdyk is an image of unwavering selflessness, courageous character, pride, and a lofty spirit that does not.

Keywords: The legacy of Magzhan Zhumabayuly, the genre of the poem, the poem "Fairy Tale", folklore integration, the idea of the work, and historical and artistic reality.

References

1. Bes arys: (Estelikter, eseler jäne zerteu maqalalar) / Qūrast. D. Äşimhanov. –Almaty: Jalyn, 1992. – 544 b.
2. Eleukenov Ş. Mağjan: ömiri men syğarmaşylyғы. – Almaty: Sanat, 1995. – 384 b.
3. Käribaeva B. Mağjan poetikasy // Qazaq tılı men ädebieti. – 2000. – № 7. – 39-42 b., № 8. – 35-39 b., № 9. – 25-29 b., № 10. – 34-37 b.

4. Qanarbaeva B. Мағжан Жұмабаев poeziasyndaғы fōlklorlyq дәстүр: Filologia ғылымдарының канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайын. дис. авторефераты / 10.01.09, 10.01.02/ Qazaqstan Resp. ұлттық ғылым академиясы. – Алматы: М. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, 1994. – 24 б.;
5. Qanarbaeva B. Мағжан ғығармаларының fōlklorlyq қырлары. – Алматы: Экономика, 1995. – 155 б.
6. Qanarbaiqyzy B. Мағжанның мұралары және fōlklor // Алматы ақсаы. – 1993. – 30 тамыз;
7. Maitanov B. Мағжан Жұмабаев poetikasy. – Алматы: Qazaq universiteti, 2001. – 52 s.
8. Tilešov E. Мағжан poeziasyndaғы romantizm: filologia ғылымдарының kandidaty ғылыми дәрежесін алу үшін дайын. дис. автореф. /10.01.08/. – Алматы: Qazaq universiteti, 1997. – 26 б.
9. Daurenbekova, L., Soltanayeva, Y., Adayeva, Y. The Effect of Teaching Based on Alash Figures in Translated Works on Human Values and Success // Journal of Social Studies Education Research. Open source preview, 2025, 16(2). DOI: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6503884049>.
10. Жұмабайұлы М. Ғығармаларының академиялық жинағы. Ұш томдық. 1-том / Томдық құрастырып, баспаға дайындағандар: К. Матжанов, Ж. Рақыс, Н. Сәрсек, Т. Ақимова. – Астана: Түркі Академиясы, 2023. – 688 б.
11. Eleukenov Ш. Мағжан (Өмірі мен ғығармалары). Оқу құралы. – Алматы: Санат, 1995. – 384 б.
12. Tilešov E. Мағжан poeziasyndaғы romantizm: filologia ғылымдарының kandidaty ғылыми дәрежесін алу үшін дайын. дис. автореф. /10.01.08/. – Алматы: Qazaq universiteti, 1997. – 26 б.
13. Qasqabasov S. Таңдамалы. Т. 1. Qazaқтың halyq prozasy. Zertteuler. – Астана: Foliant, 2014. – 320 бет
14. Kemeñgeruly Q. Qazaq tarihy. – М.: Күншығыс, 1924. – 147 б.
15. Qasqabasov S. Janazyq. Әр жылғы zertteuler. – Астана: Audarma, 2002. – 584 б.

Авторлар туралы мәлімет:

Кемеңгер Қайырбек Ризабекұлы – филология ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің қауымдастырылған профессоры, Астана, Қазақстан.

Кемеңгер Қайырбек Ризабекұлы – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Kemengger Kaiyrbek Rizabekuly – Candidate of Philology, Associate Professor of the L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Жұмағұл Сағымбай Ботпайұлы – филология ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры, Астана, Қазақстан.

Жумагул Сағымбай Ботпайұлы – доктор филологических наук, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Zhumagul Sagymbai Botpaiuly – Doctor of Philological Sciences, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.